

13. Uygur harfli bir sivil hayat belgesinin metin dil bilimi açısından incelenmesi**Hilal YILMAZ***

APA: Yılmaz, H. (2023). Uygur Harfli Bir Sivil Hayat Belgesinin Metin Dil Bilimi Açısından İncelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö12), 158-170. DOI: 10.29000/rumelide.1331488.

Öz

Bu çalışmada Eski Uygur Türkçesi Dönemi'ne ait olan bir sivil hayat belgesi metin dil bilimi açısından incelenmiştir. Çalışmada incelenen belge, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften'da U 5246 numarada kayıtlıdır. 8. yüzyılın ortalarında kurulan Uygur Kağanlığı'nın 840 yılında dağılmasıyla, Uygurlar farklı bölgelere göç etmiştir. Bu dönemde Uygurların bir kısmı Turfan bölgesine gelerek burada yeni bir Uygur devleti kurmuşlardır. Uygurlardan günümüze ulaşan sivil hayat belgeleri Turfan Uygurları tarafından yazılmıştır. Sivil hayat belgeleri; borç alıp- verme, alım- satım, kiralama, rehin ve vasiyetnameler gibi çeşitli konularda yazılmış, dönemin sosyo-kültürel hayatına ışık tutan belgelerdir. Bu çalışmada incelenen sivil hayat belgesi, taşınmaz rehini sözleşmelerinden bir borca karşılık hem kişisel hem de nesnel güvence veren bir belgedir. Dilbilimin alt dallarından biri olan metin dil bilimi, 1950'lerde incelenmeye başlanmış yeni bir alandır. Metin dil bilimi, dilsel ilişkileri açıklamada cümlelerin yetersiz olduğunun düşünülmesi ve cümle üstü yapıların incelenmeye başlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Metin dil bilimi; bir metnin yapısını, içeriğini, kurgulanışını, iletişim işlevlerini ortaya çıkarmayı, uygulamalı örneklerle metin oluşturmanın şartlarını belirlemeyi ve bu şartların metin için taşıdığı önemi açıklamayı amaçlar. Bu çalışmada Uygurlar, Eski Uygur Türkçesi Dönemi ve bu dönemde yazılan sivil hayat belgeleriyle ilgili genel bilgilerin verilmesinden sonra metin dil bilimi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Ardından çalışmaya konu olan belgenin transkripsiyonu yapılmış, belge Türkiye Türkçesine aktarılmış ve metin dil bilimi ölçütleri açısından incelenmiştir. Çalışmada incelenen belgenin tıpkıbasımı çalışmanın sonuna eklenmiştir. Bu çalışmada Uygurlar tarafından yazılan sivil hayat belgelerinden birinin metin dil bilimsel ölçütlerle incelenmesiyle bu metinlerin genel yapısının ve metin olma ölçütlerini nasıl karşıladıklarının gösterilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sivil hayat belgeleri, metin dil bilimi, Eski Uygur Türkçesi

An analysis of a civil life document in Uighur letters in terms of text linguistics**Abstract**

This study analyzes a civil life document written in Uighur letters by linguistic methods. The document examined in the study is registered at U 5246 in Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. With the dissolution of the Uyghur Khanate in 840, established in 745, the Uyghurs migrated to different regions. During this period, some of the Uyghurs came to the Turfan region and established a new Uyghur state. Surviving civil life documents of the Uyghurs were also written by the Turfan Uyghurs. Civil life documents were written about borrowing, buying and selling, leasing, pledges, and wills, shedding light on the socio-cultural life of the period. This document provides both personal and objective assurance against a debt from real estate pledge contracts. As a sub-branch of

* Arş. Gör., Haliç Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı (İstanbul, Türkiye), hilalyilmaz@halic.edu.tr, ORCID ID: 0000 0003 0090 1936 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 21.06.2023-kabul tarihi: 20.07.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1331488]

linguistics, Text linguistics is a new field that emerged in the 1950s. Text linguistics arose with the thought that sentences are insufficient to explain linguistic relations and the study of supra-sentence structures. Text linguistics aims to reveal a text's structure, content, editing, communication functions of a text, to determine the conditions for creating a text with applied examples, and to explain the importance of these conditions. In this study, after giving general information about Uyghurs, Old Uyghur Turkish Period and civil life documents written in this period, general information about text linguistics is given. Then, the document that is the subject of the study was transcribed, the document was transferred to Turkey Turkish and the text was examined in terms of linguistics criteria. The facsimile of the document is attached to the end of the study. This study aims to show the general structure of these texts, and how they meet the criteria of being a text by examining one of the civil life documents written by the Uyghurs with text linguistic criteria.

Keywords: Civil Life Documents, Text linguistics, Old Uyghur Turkish

Giriş

7. yüzyılda kurulan II. Köktürk Kağanlığı, bir boylar konfederasyonudur. 734 yılında Bilge Kağan'ın vefatı ile Kağanlık çeşitli karışıklıklar yaşamış ve kağanlığı oluşturan Türk boyları isyan etmiştir. Bu süreçte Saadettin Gömeç'in belirttiği gibi "739-740 yıllarında Köl Boyla'nın oğlu Börü Kun (Moyun Çor) tarafından Tokuz Oguzların katılması veyahut tabii edilmesiyle, tarihte On Uygur adıyla zikrolunan bir ittifak meydana getirilmiştir" (Gömeç, 2011: 46). Yine Gömeç'in verdiği bilgilere göre Ötüken genelindeki karışıklıkları fırsat bilen Çin imparatoru 741'de Uygur, Karluk ve Basmları Çin'e itaat etmeye çağırılmıştı. Ancak Börü Kun (Moyun Çor) idaresindeki askerlerle beraber birçok Türk boyunu idaresi altına almayı başardı. Ancak türlü isyanlar nedeniyle coğrafyada barış sağlanamadı. Köktürk Kağanlığı'nın dağılmasından sonra Basmlı, Karluk ve Uygurlar arasında çekişmeler yaşandı. 748 yılında gerçekleştirilen kurultayda Uygur Yaglakar hanedanı Türk devletinin başına geçirildi (Gömeç, 2011: 47-51).

Saadettin Gömeç'in Uygur Kağanlığı'nın dağılmasıyla ilgili verdiği bilgiler şu şekildedir; "839 yılında Uygur Kağanlığı'nda çıkan isyanlar sonucunda Uygur komutanı Külüg Baga Sangun, Kırgızların yanına kaçarak Kırgızlarla beraber Uygurlara karşı savaşmıştır. 840 yılında Kırgızların müttefikleriyle beraber Uygurları yenmesiyle Uygur Kağanlığı dağılmıştır. Bu dönemde Uygurlar, Ötüken'i terk ederek farklı coğrafyalara göç etmişlerdir. Kırgızlardan kaçan on beş Uygur boyu, batıdaki Karluklara sığınmıştır. Bazı Uygur boyları Doğu Türkistan bölgesine giderek Turfan ve Karaşahr bölgelerine yerleşmişlerdir. Uygurların bir kısmı ise Çin ile Doğu Türkistan arasında bulunan Kansu bölgesine gelerek burada yaşamaya başlamışlardır. 13 boydan oluşan bir grup Uygur ise Çin'in güney sınırlarına doğru gitmişlerdir" (Gömeç, 2011: 111- 112).

840 yılında Uygur Kağanlığı'nın dağılmasıyla Uygurların boylar halinde farklı coğrafyalara göç etmeleri, Uygurların inanç, dil ve kültür bakımından birlik oluşturmalarını engellemiştir. Bu dönemde Çin'in çeşitli bölgelerine göç eden Uygurlar; Maniheizm, Buddhizm, Nasturi Hristiyanlığı, İslamiyet gibi çeşitli dinlerle karşılaşmış ve bu dinlerin kültür çevresine dahil olmuştur. Uygurların bu bölgelere göç etmesi aynı zamanda onların Tohar, Hint ve Doğu İrani kavimler gibi birçok kavimle etkileşimde bulunmalarını sağlamıştır (Özyetgin, 2014: 15- 17).

Birçok kültür çevresiyle etkileşim halinde olan Uygurlar; Türk-Runik harfli yazıtlar, Çince, Toharca, Sanskritçe, Tibetçe gibi birçok dilden Uygur Türkçesine çeviriler, sivil hayat belgeleri gibi eserlerle Türk

dilinin ve kültürünün gelişmesine katkı sağlamışlardır. Uygur metinlerinin bir bölümünü oluşturan sivil hayat belgeleri, din dışı konulu metinlerdir. Bu belgeler literatürde sivil hayat belgeleri, hukuk belgeleri ve sivil belgeler olarak adlandırılmaktadır.

Sivil hayat belgeleri, 20. yüzyılda Fin, Rus, İngiliz, Alman, Çinli, Japon ve Fransız araştırmacıların Doğu Türkistan'a düzenledikleri keşif gezileri sırasında gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu belgeler bugün Berlin, Leningrad, Kyoto, Londra, Paris ve İstanbul gibi çeşitli şehirlerde muhafaza edilmektedir. Özyetgin'in verdiği bilgilere göre bu belgeler, Çin'in Tarım havzasında İdikut (Koço) şehri kalıntıları etrafındaki kazı çalışmalarında ve Urumçi gibi birçok bölgede yapılan çalışmalarda bulunmuştur (Özyetgin, 2014: 20).

Sivil hayat belgeleri üzerine bugüne kadar birçok çalışma yapılmıştır. Belgelerin ilk tasnifi 1964 yılında Reşit Rahmeti Arat tarafından yapılmıştır. Reşit Rahmeti Arat'ın da belirttiği gibi hukuk belgelerinin bir kısmı şahısların cemiyet ve devlet ile olan münasebetlerine ait olup, bir kısmı da ayrı fertler arasında cereyan eden durumlar ile ilgilidir (Arat, 2002: 1606). Ayrıca sivil hayat belgelerinin alım, satım, takas, kira, borçlanma, evlatlık edinme, teminat verme, azat etme, vasiyet, vergi, vakıf müesseseleri ile ilgili kayıtlar, kölelik, mektuplar gibi günlük hayatla ilgili çeşitli konularda yazıldığı görülmektedir (Arat, 2002: 1631- 1632).

Bu çalışmada Uygur harfleriyle yazılmış olan sivil hayat belgelerinden Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften'da U 5246 numarada kayıtlı, taşınmaz rehini sözleşmelerinden bir borca karşılık hem kişisel hem de nesnel güvence veren bir belge, metinselliğin yedi ölçütü olan bağdaşıklık, tutarlılık, amaçlılık, bilgisellik, kabul edilebilirlik, durumsallık ve metinlerarasılık ölçütleri doğrultusunda incelenmiştir.

1. Uygur Harfli Sivil Hayat Belgesinin Metin Dil Bilimi Açısından İncelenmesi

1.1. Metin Dil Bilimi

Dil biliminin alt dallarından biri olan metin dil bilimi, 20. yüzyılda incelenmeye başlanmış yeni bir alandır. Metin dil bilimi, dil biliminde tümce üstü yapıların incelenmeye başlanmasıyla ortaya çıkmış ve bu sayede giderek gelişmiştir. Şenöz'ün verdiği bilgilere göre "dil biliminde tümcenin sözdizimsel yapısıyla sınırlı bakış açısının genişlemesi ve anlamın, eylemin, metnin inceleme kapsamına alınmasıyla gelişmeye başlamıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak dil bilimi içerisinde tümce ötesi ilişkileri, yani metinleri inceleyen yeni bir dil bilimi disiplini yani metin dil bilimi doğmuştur" (Şenöz, 2005: 20).

Berke Vardar metin dil bilimi, betiksel dilbilim maddesinde "Tanımlanabilir bir bildirişim işlevi yerine getiren dil birimleri ele aldığı betikleri, yüzeysel yapıda yakınlık ve uyumluluk, derin yapıda dış dünya ya da gönderge düzlemiyle ilişkileri bakımından tutarlılık vb. ilkeler uyarınca belirlemeye, bu alanda biçimsel bir tanımlamaya ulaşmaya çalışan inceleme türü" şeklinde açıklamıştır (Vardar, 2002: 39).

Hengirmen'in tanımı şu şekildedir: "Tümce sınırlarını aşarak daha üst düzeyde yer alan söz ürünlerine yönelik çözümleme" (Balyemez, 2011: 5).

Kocaman ve Osman 'ın tanımı, "Metin dil bilimi, yazılı ve sözlü metinleri, metinsellik koşullarını, metin türlerini inceleyen dil bilimi dalıdır" şeklindedir. (Balyemez, 2011: 5).

Metin dil biliminin amacı; bir metnin yapısını, muhtevasını, kurgulanışını, iletişim işlevlerini ortaya çıkarmak, uygulamalı örneklerle metin oluşturmanın şartlarını belirlemek ve bu şartların metin için

taşıdığı önemi açıklamaktır. Metin dil bilimi, metin olan ile metin olmayanı birbirinden ayırmayı hedefler. Bu nedenle metinlerin sahip olması gereken koşulları, metin türleri arasındaki ortaklık ve ayrılıkları açıklar. Metnin kurgulanmasına ve anlaşılmasına açıklık getirebilmek için disiplinlerarası çalışmalar yapılmalıdır. Bu tür disiplinlerarası çalışmalar da metin dil biliminin görevleri arasındadır (Şenöz, 2005: 22- 23).

Beaugrande ve Dressler'e göre "Bir tümce dizisinin metin olabilmesi için kendisini oluşturan tümce dizilerinin birbirlerine bağlaşıklık (cohesion), bağdaşıklık (consistency), ölçütleriyle bağlanarak bir anlam bütünü oluşturması, belli bir amaçla (intentionality) üretilmiş olması, kabul edilebilirlik (acceptability), bilgisellik (informativity), durumsallık (situationality), metinler arasılık (intertextuality) gibi ölçütlere sahip olması, başı ve sonu kesin çizgilerle belirlenmiş yazılı ya da sözlü bir dilsel ürün olması gerekir" (Torusdağ ve Aydın, 2022: 14). Bu metinsellik ölçütleri arasından bağdaşıklık ve tutarlılık, metin çözümlemelerinde, metin dil biliminin en fazla yararlandığı ölçütlerdir.

1.2. Uygur Harfli Sivil Hayat Belgesi

Bu çalışmaya konu olan belgenin transkripsiyon harflerine ve Türkiye Türkçesine aktarılmasında Melek Özyetgin'in *İslam Öncesi Uygurlarda Toprak Hukuku* adlı çalışması esas alınmıştır (Özyetgin, 2014: 205- 206). Ayrıca belgenin Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften'da U 5246 numarada kayıtlı olan nüshası çalışmanın sonuna eklenmiştir.

Belgenin Transkripsiyonu

1. Koyın yıl aram ay on yangıka mên taşık turıga
2. bitig birür mên mên kalanka yadap birim alım
3. telim bolup alımcılarım mē telim bolup
4. turgu tēg bolmayın kaçıp yaşıp barmış
5. üçün yana turı birle-ki maŋga tēgēr üç
6. ēr kōmēr borluğunmı turıka mēniŋ birim
7. lerimni sēn üzüp sēn alıp qalırmu sēn tisēr mēn
8. yoq ērsēr özgē kişike qodar mēn tisēr
9. mēn turı birimniŋni mēn birür mēn borluqqa
10. özgē kişi kügürmez mēn timiş üçün barça
11. toyınka iki tavar qançukqa yarım küp bor
12. yamşakqa iki şıg ür bir qara ton kıtay
13. bukaqa üç tavar munça nēsēlerni sēn birip
14. bitiglerim algıl tip qodup bardım bu nēsē
15. lērni turı birip birimimni turı üzsēr bu
16. borluq turıka tōlēç bolsun yana bu nēsēlerni

Belgenin Türkiye Türkçesine Aktarımı

1. Koyun yılı, birinci ayın onuncu gününde ben Talık, Turı'ya
2. senet vereceğim. Ben kalan (vergisine) gücüm yetmeyip berim alım (borç)
3. çok olup alımcılarım (alacaklılarım) çok olup
4. duracak (yaşayacak) gibi olmadığım dan kaçıp saklanıp gitmiş (olduğum)
5. için yine Turı ile, ki bana ait üç
6. erkeğin çalışacağı bağı mı Turı'ya benim berim-
7. lerimi sen ödeyip sen alır mısın desem,
8. yoksa başka kişiye bırakacağım der-
9. sem, Turı berimini ben veririm bağa
10. başka kişi girdirmem dediği için, Barça
11. Toyın'a iki ipek kumaş, Kançuk'a yarım küp şarap
12. Yumşak'a iki şıg darı, bir kara elbise, Kıtay
13. Buka'ya üç ipek kumaş, bu kadar şeyleri sen verip

17. mèn taşık yanıp kélip turıka tölép birsér	14. senetlerimi al deyip bırakıp gittim. Bu şey-
18. mèn mèn turı borluqnı yanturup birür mèn mèn	15. leri Turı'ya verip berimimi Turı ödese, bu
19. taşık üç yılka tégi yanıp kélip bu nésélér	16. bağ Turı'ya tazminat olsun. Yine bu şeyleri
20. ni turıka birmésér mèn borluq turıka togru	17. ben Taşık, dönüp gelip Turı'ya ödeyip (tazminat edip) versem,
21. töléc bolsun tanuq kersin tanuq ögrünç buqa	18. ben Turı, bağı geri vereceğim. Ben
22. bu nişan mèn taşıkniñ ol mèn baçaq turmış	19. Taşık üç yıla kadar dönüp gelip bu şeyleri
23. taşık apamqa ayıtıp bitidim	20. Turı'ya vermezsem, bağ Turı'ya doğruca
	21. tazminat olsun. Tanık Kersin, tanık Ögrünç Buka.
	22. Bu nişan ben Taşık'ındır. Ben Baçaq Turmış,
	23. Taşık Apam'a sorup yazdım.

1.3. Uygur Harfli Sivil Hayat Belgesinin Metin Dil Bilimsel Ölçütlerle İncelenmesi

1.3.1. Bağdaşıklık

Metinselliğin yedi ölçütünden biri olan bağdaşıklık, bir metnin yüzey yapısını oluşturan sözcük, söz dizimi gibi dille ilgili özelliklerinin tümüdür. Halliday ve Hasan'a göre bağdaşıklık anlamsal bir kavramdır. Metindeki unsurların yorumlanmasının diğer unsurlara bağlı olduğu durumlarda ortaya çıkar. Dil sisteminin bir parçası olan bağdaşıklık, dilbilgisi yapılarıyla sağlanır (Halliday ve Hasan, 1976: 4- 5).

Gülşen Torusdağ ve İlker Aydın, çalışmalarında bağdaşıklık ölçütünü bağdaşıklık adıyla ele almışlardır. Onlara göre bağdaşıklık (bağlaşıklık), metindeki bir ögenin yorumunun bir başka ögeye bağlı olduğu durumları kapsamaktadır (Torusdağ ve Aydın, 2022: 65).

Günay'ın verdiği bilgilere göre bağdaşıklık, "bir yazının metin olmasını sağlayan, metin içi ilişkileri kuran dille ilgili özelliklerin tümünü belirtir. Bu özellikler metin düzeyinde farklı biçimlerde görülebilir. Bağdaşıklık; oluşturucu ögenin yinelenmesi, artgönderim ve öngönderim, eksilteli yapılar, örtük anlatım: sezdirimler ve çıkarsamalar, örgeler ve izlek, dil bilgisel eylem zamanları, tümceler arası bağıntı öğeleri ve metni bölümlere ayıran belirtiler bölümlerinden oluşur" (Günay, 2007: 71- 104).

Bu bölümde çalışmamızda incelenen sivil hayat belgesinde yer alan dil bilgisel özelliklerden yola çıkılarak metnin bağdaşıklığı incelenecektir.

1.3.1.1. Yinelemeler

Metin içerisinde tekrar edilen sözcükler yinelemeyi oluşturur. Bir metnin bağdaşıklığını sağlayan en önemli öğelerden biri olan yinelemeler, tümceler arasında bağlantılar kurarak metnin anlaşılmasını sağlar (Şenöz, 2005: 63). Metinde yer alan herhangi bir ögenin, bir zamirle veya başka bir sözcükle ifade edilmesi, o ögenin metin içerisinde yinelenmesini sağlar. Metni oluşturan tümceler arasındaki bağlantılar yinelemeler aracılığıyla kurulur.

Bu çalışmada incelenen sivil hayat belgesinde *mên* “ben” sözcüğü altı kez, *sên* “sen” sözcüğü üç kez, *birim* “borç” sözcüğü üç kez, *Taşık* özel ismi dört kez, *Turı* özel ismi dokuz kez, *telim* “çok, sayısız” sözcüğü iki kez, *borluğ* “üzüm bağı” sözcüğü dört kez, *iki* “iki”, *tégi* “kadar” ve *üçün* “için” sözcükleri iki kez geçmektedir. Bu yinelenen sözcüklerden *Taşık* ve *Turı* özel isimlerinin yinelenmesi bu sivil hayat belgesinin oluşturulmasını sağlayan kişilerin vurgulanmasını, *borluğ* “üzüm bağı” sözcüğünün yinelenmesi ise belgenin düzenlenmesine sebep olan taşınmaz mülkü vurgulamaktadır. Yine metinde *birim* “borç” sözcüğünün üç kez tekrarlanmış olması düzenlenen belgenin içeriğine yönelik bir vurgu oluşturmaktadır.

1.3.1.2. Gönderimler

Gönderim, metinde daha önce veya sonra yer alan bir sözcüğün, sözcük grubunun veya cümlenin daha kısa bir dilbilgisel öge ile karşılanmasıdır. Gönderim, Doğan Günay tarafından şu şekilde açıklanmıştır; “Bir metindeki bütünlük içinde, daha önce ve daha sonra aynı sözcük, izlek, kavram ya da düşünce aynı biçimde ya da farklı biçimde yeniden kullanılabilir. Her metinde başka ögelere göre yorumlanabilecek art gönderimsel ve ön gönderimsel birimler bulunur. Bu tür yapılar bağlamsal bir durumu ilgilendirir ve sıralı tümcelerde dil ekonomisi adına yapılır” (Günay, 2007: 76).

Torusdağ ve Aydın; kişi zamirleri, gösterme zamirleri, dönüşlülük zamirleri ve gösterme sıfatlarının öncül gönderim ögeleri, iyelik ekleri, belirtme durumu eki, ilgi eki ve kişi eklerinin ardıl gönderim ögeleri olduğunu belirtmiştir (Torusdağ ve Aydın, 2022: 95).

Metnin 13. satırında yer alan *munça nésêlerni* “bu kadar şeyleri”, 14. ve 16. satırlarında yer alan *bu nésêlerni* “bu şeyleri” ifadeleri; metinde daha önce belirtilen *barça toyınka iki tavar, kaçuğka yarım küp bor, yumşakka iki şığ ür, bir kara ton, kıtay bukağa üç tavar* “Barça Toyın’a iki ipek kumaş, Kaçuk’a yarım küp şarap, Yumşak’a iki şığ darı, bir kara elbise, Kıtay Buka’ya üç ipek kumaş” ifadelerinin art gönderimidir.

1.3.1.3. Eksiltim

Eksiltim, en az çaba kuralına bağlı olarak bir sesin, sözcüğün, sözcük grubunun veya tümcenin belirli kurallar içerisinde düşülmesidir. Metin içinde bir ögenin eksiltirken anlam karışıklığına yol açmaması gerekmektedir. “Eksilti, bir tümcede anlam kaybına neden olmadan tümcenin bir veya birden çok ögesinin kullanılmamasıdır” (Günay, 2007: 83).

Belgede bir yerde iyelik eki, altı yerde belirtili isim tamlamasının tamlayanı, bir yerde özne, beş yerde edat, iki yerde yüklem ve bir yerde bildirme eki eksiltirilmiştir. Metinde gerçekleşen bu eksiltimler herhangi bir anlam karışıklığına neden olmamakla beraber metnin daha kolay bir şekilde aktarılmasını sağlamıştır.

Metinde yer alan eksiltim örnekleri aşağıda belirtilmiştir. Eksiltimler belirtilirken eksiltilen ögelerin anlaşılması için önlerine Ø işareti konularak eksiltilen öge köşeli parantez içinde ve koyu renk vurgulu olarak gösterilmiştir. Eksiltilen öge bir ek ise ekin önüne + işareti konulara ek olduğu belirtilmiştir. Tespit edilen eksiltimli yapılar verilirken orijinal belgedeki satır numaralarına göre yaylı parantez içerisinde gösterilmiştir.

- (2) ... mên kalanka yadap Ø [meninğ] birim alın+Ø[+ım] (3) telim bolup Ø [meninğ] alımcılarım mē telim bolup (4) turgu tég bolmayın kaçıp yaşıp barmış (5) üçün yana turı birle-ki maŋga tégér Ø [meninğ] üç (6) ér kömër

borluğumnu turıka mēniñg birim(7) lerimni sēn üzüp Ø [taɣı] sēn alıp ƣalırmu sēn tisēr mēn (8) yoƣ ērsēr özgē kişikē ƣodar mēn tisēr (9) mēn turı Ø [seniñg] birimniñni mēn birür mēn Ø [mēn] borluğƣa (10) özgē kiši kügürmez mēn timiş üçün barƣa (11) toyınƣa iki tavar Ø [taɣı] ƣanƣuƣƣa yarım küp bor Ø [taɣı] (12) yamşaqƣa iki şıƣ ür Ø [taɣı] bir ƣara ton Ø [taɣı] ƣıtay (13) bukaƣa üç tavar munƣa nēsēlerni sēn birip (14) Ø [meniñg] bitiglerim algı tip ƣodup bardım (U 5246, 2- 14).

(14) ... bu nēsē (15) lēni turı birip Ø [meniñg] birimimni turı üzsēr bu (16) borluğ turıƣa tölēƣ bolsun (U 5246, 14- 16).

(21) ... tanuƣ kersin Ø [turur ol] tanuƣ ögrünƣ buƣa Ø [turur ol] (U 5246, 21).

(22) bu nişan mēn taşıƣnıñg Ø [erür] ol (U 5246, 22).

1.3.1.4. Bağıntı Ögeleri

Metni oluşturan ögeler dilbilgisel ve anlamsal bağlarla bir araya gelirler. Bir metni oluşturan tüm ögelerin birbirleriyle olan bağlantısı, bağıntı ögelerinin kullanımıyla sağlanır. Bağıntı ögeleri, kendi başlarına anlamları olmayan ancak tümce ve metinleri anlam bakımından birbirlerine bağlayan ögelerdir.

Günay'ın verdiği bilgilere göre “iki ya da daha fazla sözlüksel yerdeşlik (isotopie lexical) arasında ilişki kuran dilsel göstergelere bağıntılayan, denmektedir. Metin içindeki olaylar ve durumlar arasındaki ilişkiler bu bağıntılayan yapılarla gerçekleştirilebilir” (Günay, 2007: 102).

Metinde, *mē* “pekiştirme enklitiği”, *tēg* “gibi”, *tēgi* “kadar”, *üçün* “için” ve *birlē* “ile” bağıntı ögeleri kullanılarak tümceler arası ilişkilerle tutarlı bir dilsel yapı oluşturulmuş ve tümceler arası anlam ilişkileri açıklanmıştır. Ancak metinde kullanılan bağıntı ögelerinin az olduğu görülmektedir. Metinde bağıntı ögelerinin az olması incelenen metnin kısalığına ve sade bir anlatıma sahip olmasıyla açıklanabilir.

1.3.1.5. Dilbilgisel Eylem Zamanları

Metinlerde anlatılan olay ve/veya durumlar belirli bir zaman içerisinde gerçekleşir ve anlatılanlar arasında zaman açısından bir uyum olmalıdır. Metinlerde zaman uyumu, zaman ekleri ile sağlanmaktadır. Beaugrande ve Dressler de dilbilgisel zaman ve görünüş gibi unsurların bir metnin bağdaşıklığını destekleyen unsurlar olduklarını belirtmişlerdir (Torusdağ ve Aydın, 2022: 152).

Üzerinde çalıştığımız bu belgede dilbilgisel zaman olarak görülen geçmiş zaman ve geniş zaman kullanılmıştır. Ayrıca belgede emir kipi eki de bulunmaktadır. Metinde görülen geçmiş zaman *bardım* “gittim”, *bitidim* “yazdım”; geniş zaman *kügürmez mēn* “girdirmem”; emir eki *tölēƣ bolsun* “tazminat olsun” örneklerinde görülmektedir. Metinde kullanılan eylem zamanları, metnin oluşturulma nedeniyle uyumludur. Taşık'ın geçmişteki borçlarının nasıl ödeneceği ve tazminat olarak verilen bağın ne zaman kendisine verileceği kullanılan zaman ekleriyle gösterilmektedir.

1.3.2. Tutarlılık

Doğan Günay'ın verdiği bilgilere göre “tutarlılık, bağdaşıklık kavramı üzerine geliştirilebilecek bir betimlemedir. Bir metni tutarlılığı bakımından incelemek, üst yapı olarak genel metin çerçevesinde,

metnin tümünü anlamsal olarak değerlendirmek demektir. Bağdaşıklık metnin dilbilgisel yanı sıra ilgili iken tutarlılık kabul edilebilirlik durumu ile ilintilidir” (Günay, 2007: 116).

Çalışmasında tutarlılığı bağdaşıklık olarak ele alan Torusdağ’a göre “bağdaşıklık daha çok metnin dilbilgisel özellikleri aracılığıyla ortaya konan ve metindeki tümleler arasındaki ilişkileri gösteren bir yapı iken bağdaşıklık ise metni oluşturan tümleler ve metnin bütünü arasındaki anlam bağlantısını gösteren bir yapıdır” (Torusdağ, 2013: 69).

“Metnin tutarlı olması için, tümceler arası anlam ilişkilerinin oluşturduğu çizgisel tutarlılıkla birlikte metni oluşturan önermelerin genel anlam kümelerine indirgenmesini sağlayan büyük ölçekli yapı ile açıklanabilen genel tutarlılığın da sağlanması gerekir. Büyük ölçekli yapı, metni bir bütün olarak alan, metnin genel anlamını yansıtan ve içeriğini oluşturan bir yapı olarak değerlendirilirken metnin kurgulanış biçimi diğer bir deyişle yapısal özelliği üstyapı başlığı altında ele alınır (Torusdağ ve Aydın, 2022: 185).

Leyla Subaşı Uzun, Horst Isenberg’de geçen mantıksal ilişkilerden hareketle bir metnin tutarlılığının ortaya konması için metinde yer alan cümleler arasında özelleştirme bağlantısının, neden-sonuç bağlantısının, neden bağlantısının, zaman bağlantısının, karşılaştırma bağlantısının ve karşıtlık bağlantısının ortaya konması gerektiğini belirtmiştir (Uzun, 1995: 113- 135).

Bu bölümde çalışmamızda incelenen sivil hayat belgesi Leyla Subaşı Uzun’un kendi çalışmasında bahsettiği özelleştirme, neden-sonuç, neden, zaman ve karşıtlık bağlantıları açısından incelenerek metnin tutarlılığı ortaya konulacaktır.

1.3.2.1. Özelleştirme Bağlantısı

Özelleştirme bağlantısı, bir metinde daha önce genel bir anlatımla verilen bilginin özelleştirilmesi, daha ayrıntılı olarak verilmesidir.

Uzun’un ifade ettiği gibi “özelleştirme bağlantısı metnin büyük yapısına yönelik olarak, metinde doğrudan yer almayan asıl değerlendirilmesi gereken bölümünün, metin çözücünün zihninde oluşturulmasında önemli rol oynayan bağlantıdır (Uzun, 1995: 118).

Metinde 10.– 13. satırlar arasında yer alan barça *toyınka iki tavar, kaçukça yarım küp bor, yumşakça iki şığ ür, bir kara ton, kıtay bukaça üç tavar* “Barça Toyın’a iki ipek kumaş, Kaçuk’a yarım küp şarap, Yumşak’a iki şığ darı, bir kara elbise, Kıtay Buka’ya üç ipek kumaş ...” ifadesi, metnin 2. -3. satırlarında yer alan ... *mèn kalanka yadap birim alım telim bolup alımcılarım mē telim bolup ...* “Ben kalan (vergisine) gücüm yetmeyip berim alım (borç) çok olup alımcılarım (alacaklılarım) çok olup” ifadesi için özelleştirilmiş bir bilgiyi içermektedir. Bu özelleştirme bağlantısı, anlatıcının alıcıya aktardığı bilgilerin daha açık biçimde ifade edilmesini sağlamaktadır.

1.3.2.2. Neden- Sonuç Bağlantısı

Neden- sonuç bağlantısı bir metinde, tutarlılığın cümleler arasındaki neden-sonuç ilişkisiyle ortaya konulmasını ve bu sayede metnin büyük yapısının metin çözücü tarafından anlaşılmasını sağlar. Bu bağlantı metinde bir olayın ve/veya durumun başka bir olayın gerçekleşmesindeki etkisini gösterir.

Belgede 2.-14. satırlar arasında yer alan ... *mèn kalanka yadap birim alım telim bolup alımcılarım mē telim bolup turgu tēg bolmayın qaçıp yaşıp barmış üçün yana turı birlēki maŋa tēgēr üç ēr kōmēr borluqumnu turıka mēniŋ birimlerinmi sēn üzüp sēn alıp qalırmu sēn tisēr mēn yoq ērsēr özgē kişikē qodar mēn tisēr mēn turı birimniŋni mēn birür mēn borluqqa özgē kişi kügürmez mēn timiş üçün barça toyınka iki tavar qaçuqqa yarım küp bor yamşakka iki şıg ür bir qara ton kıtay bukaqa üç tavar munça nēsēlerni sēn birip bitiglerim algıl tip qodup bardım...* “Ben kalan (vergisine) gücüm yetmeyip berim alım (borç) çok olup alımcılarım (alacaklılarım) çok olup duracak (yaşayacak) gibi olmadığımın kaçıp saklanıp gitmiş (olduğum) için yine Turı ile, ki bana ait üç erkeğin çalışacağı bağımlı Turı’ya benim berimlerimi sen ödeyip sen alır mısın desem, yoksa başka kişiye bırakacağım der sem, Turı berimini ben veririm bağa başka kişi girdirmem dediği için, Barça Toyın’a iki ipek kumaş, Kançuk’a yarım küp şarap Yumşak’a iki şıg darı, bir kara elbise, Kıtay Buka’ya üç ipek kumaş, bu kadar şeyleri sen verip senetlerimi al deyip bırakıp gittim” ifadelerinde çeşitli neden- sonuç bağıntısı bulunmaktadır.

Bu satırlarda belgeyi yazdıran Taşık’ın kaçıp saklanmasının nedeni; kalan vergisine maddi gücünün yetmemesi, borçlarının ve alacaklılarının çok olması, yaşayacak durumda olmaması olarak belirtilmiştir. Yine bu satırlarda Taşık’ın senetlerini Turı’ya bırakıp gitmesinin nedeni, Turı’nın Taşık’ın borçlarını vermeyi ve bağa kimseyi girdirmeyeceğini söylemesi şeklinde belirtilmiştir.

Belgede 14.- 21. satırlarda yer alan *bu nēsēlerni turı birip birimimni turı üzsēr bu borluq turıka tölēç bolsun yana bu nēsēlerni mēn taşık yanıp kēlip turıka tölēp birsēr mēn mēn turı borluqni yanturup birür mēn mēn taşık üç yılka tēgi yanıp kēlip bu nēsēlerni turıka birmēsēr mēn borluq turıka togru tölēç bolsun* “Bu şeyleri Turı’ya verip berimimi Turı ödese, bu bağ Turı’ya tazminat olsun. Yine bu şeyleri ben Taşık, dönüp gelip Turı’ya ödeyip (tazmin edip) versem, ben Turı, bağı geri vereceğim. Ben Taşık üç yıla kadar dönüp gelip bu şeyleri Turı’ya vermezsem, bağ Turı’ya doğruca tazminat olsun.” ifadelerinde de çeşitli neden- sonuç bağıntısı bulunmaktadır.

Bu satırlarda bahsi geçen bağın, Turı’nın Taşık’ın borçlarını ödemesi koşuluyla Turı’ya tazminat olacağı, Taşık’ın geri dönüp borçlarını Turı’ya ödemesi halinde bağını geri alacağı ve eğer Taşık üç yıl içerisinde dönüp borçlarını ödemezse bağın Turı’ya doğruca tazminat olacağı belirtilmiştir. Böylece bağın hangi koşullarda kimin olacağı açıklanmıştır.

1.3.2.3. Neden Bağlantısı

Neden bağlantısı, bir metinde yer alan bir eylemin başka eylem veya durumlara yol açmasının bir plan, amaç doğrultusunda gerçekleştiğini gösteren bağlantıdır.

Uzun’a göre “neden bağlantısı, metinde daha önce yer alan bir eylemin daha sonraki eylemi sonuç belirtmeden bir amaç doğrultusunda yönlendirmesidir” (Uzun, 1995: 124-125).

Belgede 1.- 2. satırlarda yer alan *koynın yıl aram ay on yangıka mēn taşık turıga bitig birür mēn* “Koyun yılı, birinci ayın onuncu gününde ben Taşık, Turı’ya senet vereceğim.” ifadesinin nedeni belgenin 2.- 21. satırlarında *mēn kalanka yadap birim alım telim bolup alımcılarım mē telim bolup turgu tēg bolmayın qaçıp yaşıp barmış üçün yana turı birlēki maŋa tēgēr üç ēr kōmēr borluqumnu turıka mēniŋ birimlerinmi sēn üzüp sēn alıp qalırmu sēn tisēr mēn yoq ērsēr özgē kişikē qodar mēn tisēr mēn turı birimniŋni mēn birür mēn borluqqa özgē kişi kügürmez mēn timiş üçün barça toyınka iki tavar qaçuqqa yarım küp bor yamşakka iki şıg ür bir qara ton kıtay bukaqa üç tavar munça nēsēlerni sēn birip bitiglerim algıl tip qodup bardım bu nēsēlerni turı birip birimimni turı üzsēr bu borluq turıka tölēç bolsun yana bu nēsēlerni mēn taşık yanıp kēlip turıka tölēp birsēr mēn*

mèn turı borluğnı yanturup birür mèn mèn taşık üç yılka tēgi yanıp kēlip bu nēsēlērni turıka birmēsēr mèn borluğ turıka togru tōlēç bolsun “Ben kalan (vergisine) gücüm yetmeyip berim alım (borç) çok olup almıcalarım (alacaklılarım) çok olup duracak (yaşayacak) gibi olmadıgımdan kaçıp saklanıp gitmiş (olduğum) için yine Turı ile, ki bana ait üç erkeğın çalışacağı bağımlı Turı’ya benim berimlerimi sen ödeyip sen alır mısın desem, yoksa başka kişiye bırakacağım dersem, Turı berimini ben veririm başa başka kişi girdirmem dediği için, Barça Toyın’a iki ipek kumaş, Kançuk’a yarım küp şarap Yumşak’a iki şığ darı, bir kara elbise, Kıtay Buka’ya üç ipek kumaş, bu kadar şeyleri sen verip senetlerimi al deyip bırakıp gittim. Bu şeyleri Turı’ya verip berimimi Turı ödese, bu bağ Turı’ya tazminat olsun. Yine bu şeyleri ben Taşık, dönüp gelip Turı’ya ödeyip (tazmin edip) versem, ben Turı, bağı geri vereceğim. Ben Taşık üç yıla kadar dönüp gelip bu şeyleri Turı’ya vermezsem, bağ Turı’ya doğruca tazminat olsun.” şeklinde ifade edilmektedir.

Bu satırlar koyun yılının birinci ayının onuncu gününde Taşık’ın Turı’ya senet verecek olmasının nedenini, Turı’nın Taşık’ın ödeyemediği için gittiği borçlarını ödemesi doğrultusunda üç yıl içerisinde Taşık’ın dönüp borçlarını Turı’ya ödememesi şeklinde açıklanmaktadır.

1.3.2.4. Zaman Bağlantısı

Zaman bağlantısı, metinde zamanı belirten herhangi bir sözlüksel birim olmadan metin çözücünün kuracağı/kurabileceği bir içerik bağlantısı ile oluşturulabilir. Veyahut doğrudan bir sözlüksel birimle yüzey metinde belirtilerek de kurulabilir. Zaman bağlantısının kurulmasında bağdaşıklık öğelerinden biri olan dilbilgisel eylem zamanları, önemli bir işlev üstlenmektedir (Uzun, 1995: 126-129).

İncelenen belgede zaman bağlantısı daha çok zaman ekleriyle sağlanmıştır. Ancak zaman eklerinin dışında -p ve -mAyIn zarf fiil ekiyle de bu bağlantının sağlandığı görülmektedir. Bunların dışında bir yerde de *tēgi* “kadar” edatıyla zaman bağlantısı sağlanmıştır.

Metinde 2. satırda yer alan *yadap* “gücü yetmeyip”, 3. satırında yer alan *telim bolup* “çok olup”, 4. satırda yer alan *bolmayın kaçıp yaşıp* “olmadıgımdan kaçıp saklanıp” ifadeleri Taşık’ın borçlarını ödeyemeyip borçlarını Turı’nın ödemesi karşılığında bağımlı tazminat etmesinin zamanını belirtmektedir. Metinde 19. satırda yer alan *tegi* “kadar” edatı ile söz konusu bağın Turı’ya doğruca tazminat olacağı zaman belirtilmiştir.

1.3.2.5. Karşıtlık Bağlantısı

Karşıtlık bağlantısı, metinde nesnel bir anlatımın oluşmasını sağlamaktadır. Bu bağlantı ile metinde verilmek istenen iletinin okur tarafından onaylanması hedeflenmektedir (Lüleci, 2010: 138).

Metinde karşıtlık bağlantısı bir yerde bulunmaktadır. 16.- 21. satırlar arasında yer alan ... *yana bu nēsēlērni mèn taşık yanıp kēlip turıka tōlēç birsēr mèn mèn turı borluğnı yanturup birür mèn mèn taşık üç yılka tēgi yanıp kēlip bu nēsēlērni turıka birmēsēr mèn borluğ turıka togru tōlēç bolsun* “Yine bu şeyleri ben Taşık, dönüp gelip Turı’ya ödeyip (tazmin edip) versem, ben Turı, bağı geri vereceğim. Ben Taşık üç yıla kadar dönüp gelip bu şeyleri Turı’ya vermezsem, bağ Turı’ya doğruca tazminat olsun.” ifadeleri ile Taşık’ın borçlarını ödeyen Turı’ya olan borcunu üç yıl içerisinde ödemezse bağın doğruca Turı’ya tazminat olacağı anlatılmaktadır. Bu ifadelerde karşıtlık, Taşık’ın üç yıl içerisinde borcunu ödememesi durumuyla gösterilmiştir. Bu cümlelerde kurulan karşıtlık bağlantısı ile metinde iletirmek istenen duruma vurgu yapılırken metin çözücüye metni değerlendirme imkanı da verilmiştir.

1.3.3. Amaçlılık

Metinselliğin yedi ölçütünden biri olan amaçlılık, metni oluşturan kişinin niyetiyle ilgilidir. Günay'a göre "bir bildiriye üreten özne, ürettiği bildirisi ile alıcı üzerinde belirli bir etki yaratmayı amaçlar. Yani her vericinin bir niyeti vardır. Bu da metnin, iletişim boyutu ile ilgili bir saptamadır" (Günay, 2007: 124).

Bu çalışmada incelenen sivil hayat belgesinin amacı, Taşık'ın borcuna karşılık Turı'ya nesnel ve kişisel bir güvence veren resmi bir belge oluşturmasıdır. Taşık, bu belge ile borçlarını ödeyen Turı'ya tazminat olarak neyi, hangi koşullarda vereceğini açıklamıştır.

1.3.4. Bilgisellik

Beaugrande ve Dressler'e göre, "Alıcısı için yeni ve beklenmedik bilgiler taşıyan bir metin, bilgisellik ölçütünü karşılar" (Torusdağ ve Aydın, 2022: 15). Çalışmamıza konu olan sivil hayat belgesi, metnin alıcısına Taşık'ın Turı'ya olan borcunun ödenme biçimi ve süresiyle ilgili yeni bilgiler vermektedir.

1.3.5. Kabul Edilebilirlik

Şükran Dilidüzgün, kabul edilebilirlik ölçütüyle ilgili olarak "bir metnin kabul edilebilir olabilmesi için uygun bir durum bağlamında iletişimsel amacına uygun bir biçimde bağdaşık ve tutarlı olması gerektiğini ve okuyucunun ancak kendi dünyasına hitap eden metni anlayabileceğini, bu nedenle metnin, yalnızca dilsel göstergelerden oluşmuş bir kapalılık içinde değil, yer ve zaman, toplum ve kültür gibi metin dışı öğelerin de değerlendirilmesiyle anlamlandırılabilir" olduğunu belirtmiştir (Dilidüzgün, 2008: 38).

Çalışmamızda incelenen sivil hayat belgesi, yazıldığı dönemin toplumsal hayatı ve kültürü çerçevesinde kabul edilebilir bir metin olduğu gibi bugün dahi okuyucular tarafından anlaşıldığı ve kabul gördüğü için bu ölçütü taşımaktadır.

1.3.6. Durumsallık

Durumsallık, Torusdağ ve Aydın'ın ifade ettiği gibi "metnin konusuna, amacına, ait olduğu türe ve hitap ettiği gruba uygun şekilde üretilmesidir" (Torusdağ ve Aydın, 2022: 17).

Çalışmamıza konu olan sivil hayat belgesi incelendiğinde bu belgenin konusu ve amacı doğrultusunda bu dönemde Uygurlar tarafından oluşturulan sivil hayat belgesi türüne ve hitap ettiği alıcılara uygun şekilde üretildiği görülmektedir.

1.3.7. Metinlerarasılık

Doğan Günay, metinlerarasılık kavramını ilk kez kullanan Julia Kristeva'nın bu kavram hakkındaki görüşlerini şu şekilde aktarmıştır; "Her metin alıntılardan oluşan bir mozaiktir; her metin, bir başka metnin dönüştürülmesi ve bir başka metnin kendi içinde eritilmesidir" (Günay, 2007: 212).

Bir metin oluşturulurken kendisinden önce oluşturulmuş metinlerden etkilenir ve onlardan faydalanır. Metinler arasındaki ilişkiler metin içinde yapılan alıntılarla açıkça yer alabilir. Üzerinde çalıştığımız sivil hayat belgesi, oluşturulduğu kültür çevresi içerisinde daha önce oluşturulmuş bu türdeki resmi belgelerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Ayrıca belgede Taşık, Turı'ya ödemesi için kendisine ait

bazı senetleri vereceğini belirtmektedir. Dolayısıyla bu metnin oluşturulması Taşık'ın önceki borçlarından dolayı oluşturulmuş senetlerle ilişkilidir.

Sonuç

Metin dil bilimi, 20. yüzyılda dil biliminde tümce üstü yapıların incelenmeye başlanması ve gelişmesiyle ortaya çıkmış bir alandır. Metin dil bilimi, bir metnin yapısını, içeriğini, kurgulanışını, iletişim işlevini ortaya çıkarmayı, uygulamalı örneklerle metin oluşturmanın şartlarını belirlemeyi ve bu şartların metin için taşıdığı önemi açıklamayı amaçlar. Bir metnin metinselliği; bağdaşıklık, tutarlılık, amaçlılık, kabul edilebilirlik, bilgisellik, durumsallık ve metinlerarasılık ölçütleri bağlamında incelenmektedir.

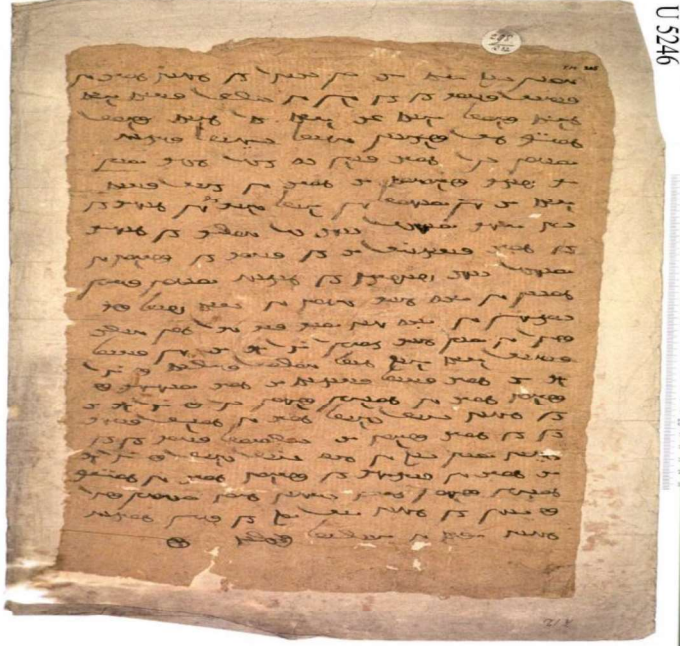
Tarihselden moderne Türkler tarafından yazılmış telif eserlerin metin dil bilimi açısından incelenmesi Türklerin metin oluşturma yöntemlerinin açığa çıkarılması açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada Uygurlar tarafından 9.- 14. yüzyıllarda yazılmış olan sivil hayat belgelerinden taşınmaz rehini sözleşmelerinden bir borca karşılık hem kişisel hem de nesnel güvence veren, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften'da U 5246 numarada kayıtlı olan belge metin dil bilimi açısından incelenmiştir. İnceleme sonucunda belgenin metinselliğin yedi ölçütünü de karşıladığı görülmüştür.

Belge, bağdaşıklık açısından incelendiğinde metinde yer alan *mén, sèn, borluq, berim, Taşık, Turı* gibi sözcüklerin yinelenerek belgeyi oluşturan kişilere ve belgenin oluşturulma nedenine vurgu yapıldığı; *munça nésnelèrni* ve *bu nésnelèrni* sözcük gruplarıyla metinde art gönderim sağlandığı; iyelik eki, özne, edat ve yüklem gibi çeşitli ek, sözcük ve cümle öğelerinin düşülmesiyle eksiltimin sağlandığı; *mè, tègi* ve *birle* gibi bağıntı öğeleriyle cümlelerarası bağlantıların sağlandığı ve metinde kullanılan görülen geçmiş zaman, geniş zaman ve emir kipi ekleri aracılığıyla dilbilgisel eylem zamanlarının oluşturulduğu gösterilmiştir.

Tutarlılık açısından incelenen belgenin özelleştirme bağlantısı, neden-sonuç bağlantısı, neden bağlantısı, zaman bağlantısı ve karşıtlık bağlantısı üzerinde durulmuştur. Tutarlılık bölümünde incelenen bu alt ölçütler, metnin bütününe yönelik. Özelleştirme bağlantısı belgede verilmek istenen bilgilerin daha açık bir şekilde anlaşılmasına, neden-sonuç bağlantısı belgenin sahibinin borçlarını neden ödeyemediğinin ve bağını ne şartlarla tazminat olarak verdiğinin anlaşılmasına, neden bağlantısı genel olarak belgenin düzenlenmesini sağlayan nedenlerin anlaşılmasına, zaman bağlantısı belge düzenlenirken kullanılan -p ve -mAyIn zarf fiil ekleri ile *tègi* edati sayesinde cümleler arasındaki zaman bağlantısının kurulmasına ve karşıtlık bağlantısı Taşık'ın bağının Turı'ya kalma şartının ortaya konmasına yardımcı olarak metni oluşturan cümlelerin bir bütünlük kurmasını ve belgenin tutarlı bir metin olmasını sağlamıştır.

Belgenin belirli bir amaç için oluşturulmuş olması; Taşık'ın Turı'ya olan borcunun ödenme biçimi ve süresiyle ilgili yeni bilgileri içeriyor olması; yazıldığı dönemden günümüze kadar alıcıları tarafından anlaşılabilirliğini sürdürmesi; yazıldığı döneme, ait olduğu türe ve hitap ettiği alıcılara uygun olması; kendisinden önce oluşturulmuş metinlerle ilişki içinde olması belgenin metinselliğin diğer ölçütleri olan amaçlılık, bilgisellik, kabul edilebilirlik, durumsallık ve metinlerarasılık ölçütlerini sağladığını göstermektedir.

Sivil Hayat Belgesinin Tıpkıbasımı

Kaynakça

- Arat, R. R. (2002). "Eski Türk Hukuk Vesikaları". *Türkler*, C. 2, Ankara, 1599-1643.
- Ayata Şenöz, C. (2005). *Metindilbilimi ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Balyemez, S. (2011). *Dede Korkut Hikâyeleri'nin Metin Dil Bilimsel Yapısı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften
https://turfan.bbaw.de/dta/u/dta_u0217.html
- Dilidüzgün, Ş. (2008). *Türkçe Öğretiminde Metindilbilimsel Bağlamda Uygulamalı Bir Yaklaşım*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gömeç, S. (2011). *Uygur Türkleri Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Günay, D. (2007). *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Halliday, M. A. K. ve Hasan R. (1976). *Cohesion in English*, London: Longman.
- Lüleci, M. (2010). *Yeni Bir Disiplin Olarak Metin Dilbilim ve Türk Edebiyatına Metin Dilbilimsel Bir Yaklaşım*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özyetgin, M. (2014). *İslam Öncesi Uygurlarda Toprak Hukuku*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Subaşı Uzun, L. (1995). *Orhon Yazutlarının Metindilbilimsel Yapısı*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Torusdağ, G. (2013). Metin dil bilimine Genel Bir Bakış ve Metin dil bilimsel Bir Çözümleme Örneği Olarak Ömer Seyfettin'in "İlk Cinayet'i". *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 54-86.
- Torusdağ, G. ve Aydın, İ. (2022). *Metindilbilim ve Örnek Metin Çözümlemeleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.